

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Skillingaryds begravningsplats

*Tofteryds socken i Vaggeryds kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport och foto: Robin Gullbrandsson
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Marita Axelsson

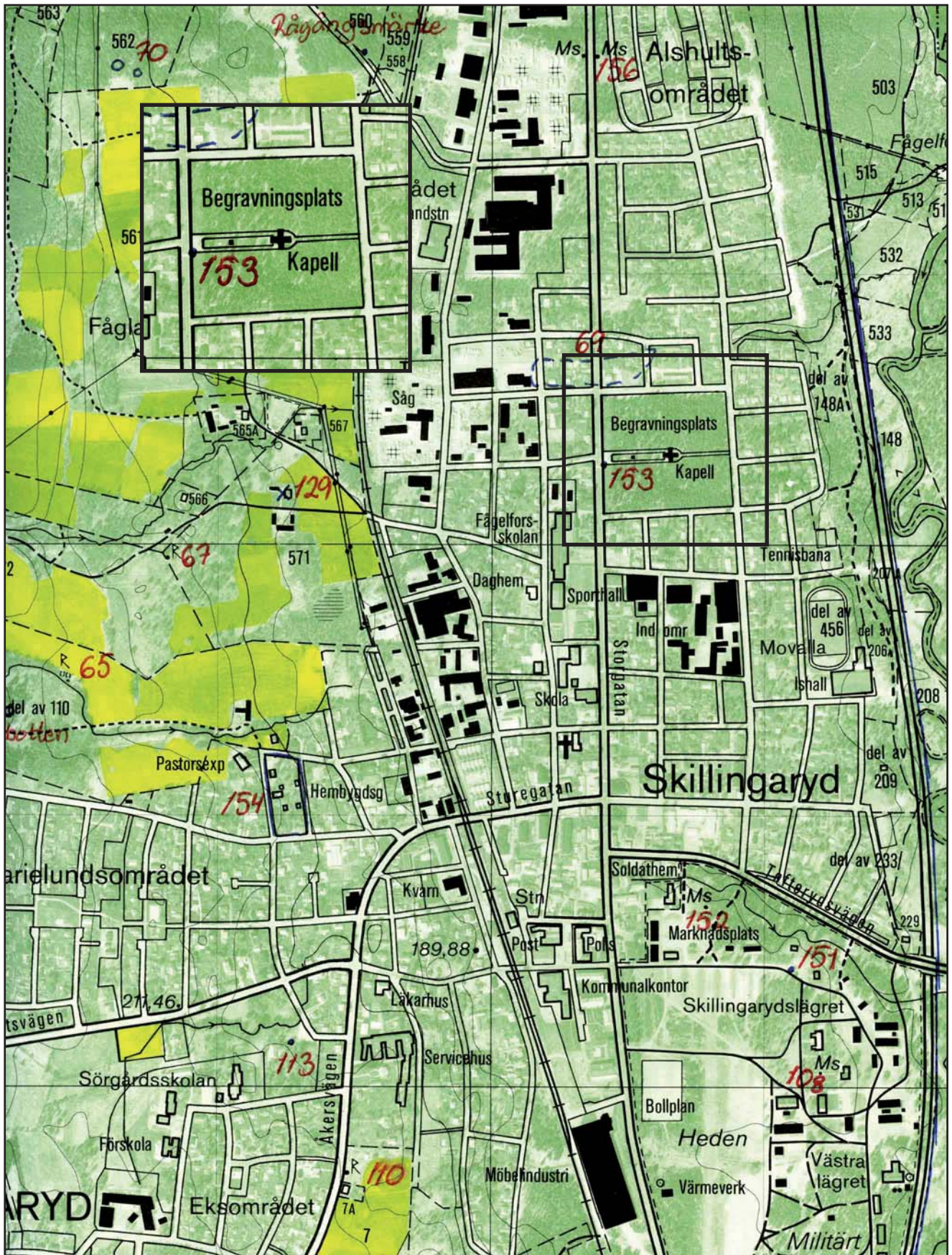
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2007

Innehåll

Inledning	5
Bakgrund	5
Syfte	5
Inventeringens uppläggning	5
Allmän kyrkogårdshistorik	7
Sammanfattande beskrivning	9
Skillingaryds begravningsplats	10
Miljö	10
Begravningsplatsens historik	11
Händelsehistorik	12
Beskrivning av begravningsplatsen idag	14
Allmän karaktär	14
Omgärdning	14
Ingångar	14
Vegetation	15
Gångsystem	15
Gravvårdstyper	15
Beskrivning av enskilda kvarter	16
Kvarter A	16
Allmän karaktär	16
Gravvårdstyper	16
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	17
Kvarter B	17
Allmän karaktär	17
Gravvårdstyper	17
Kulturhistorisk karaktär och bedömning	18
Kvarter C och D	19
Allmän karaktär	19
Gravvårdstyper	19
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	19
Minneslunden	19
Byggnader	20
Klockstapel	20
Gravkapell	20
Likbod och redskapsbod	20
Personalbyggnad	21
Kulturhistorisk bedömning av begravningsplatsen som helhet	21
Att tänka på i förvaltning av kyrkogården	22
Referenser	23
Arkiv	23
Tryckta källor	23
Tekniska och administrativa uppgifter	23

Utdrag ur ekonomiska kartans blad Skillingaryd 6D3j 1987.

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Växjö stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2006 och det beräknas avslutas under år 2008. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna som är i drift samt ödekyrkogårdar. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

Den stiftsövergripande inventeringen syftar till att lyfta fram kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren, fotografier och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (genom kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. I möjligaste mån har också samfälligheternas eller församlingarnas egna arkiv använts. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från befintlig litteratur däribland hembygdslitteratur. Äldre fotografier har också använts för att kunna tolka händelser i kyrkogårdens historia. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Växjö stift, respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrkogård görs en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och en mer omfattande beskrivning av kyrkogården och samtliga kvarter. Vidare görs kulturhistoriska bedömningar över varje kvarter och en sammanfattande över hela kyrkogården där de kulturhistoriska värdena lyfts fram. ,

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representanter från Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings, Kalmars och Kronobergs län samt läns museerna i Kalmar och Växjö. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd som påverkar det kulturhistoriska värdet skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen. Varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Robin Gullbrandson vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Allmän kyrkogårdshistorik

Så gott som alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen. I de flesta fall betyder det att de är medeltida och efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de också fortfarande i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hör även stigluckan som både hade en symbolisk som praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttobetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick troligen i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjar förnyelsen under 1800-talets början men ännu i början av 1900-talet kan man se en typisk medeltida karaktär på många landsortskyrkogårdar. Förnyelsen börjar i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjuds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravingar innanför stadskärnan upphöra och begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbebyggt område. Vidare skulle staten genom Överintendentsämbetet ansvara för att de blev prydligt och hälsosamt anlagda. Runt om i landet anläggs begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anläggs med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade köpegravar och allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna.

Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgärdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den allmänna linjen där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt intill den som hade begravts före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga.

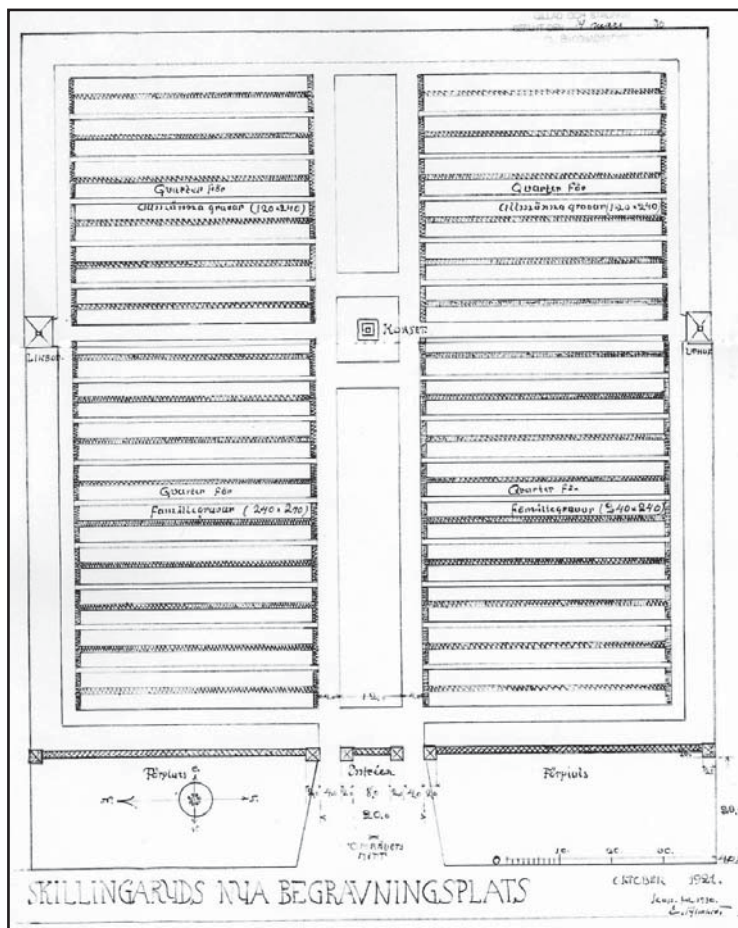
Trädkransen introduceras först på städernas begravningsplatser men når under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planläggs även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med rygghäckar. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgärdningar och grusbäddar för att ersätta det med gräsmattor. Den sociala utjämnningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

Från och med 1980-talet blir gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också minneslundar för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, askgravlundar med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, kistminneslundar där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt kistgravlundar där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning. Till detta kommer också de muslimska områdena, som ännu främst förekommer på stadskyrkogårdarna.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas, nämligen skogskyrkogården. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922. Dessa präglas av friväxande träd ur det naturliga beståndet, endast sällan eller i begränsad omfattning planterade kultiverade träd.

Sammanfattande beskrivning

Skillingaryds begravningsplats invigdes 1922 och planerades av arkitekt K M Westerberg, vilken även svarade för gravkapellet från 1941. Begravningsplatsen är en av Sveriges första skogskyrkogårdar och präglas av resliga tallar. Den omges av en kallmur med smidesgrindar. Uppbyggnaden är symmetrisk med öst-västlig huvudaxel i vilken arkitekt O Öbergs särpräglade klockstapel från 1930 och gravkapellet är placerade. Enbart västra hälften är tagen i bruk och består av fyra rätvinkliga kvarter med raka, rygghäckskantade rader. Grusgångar omgärdar och genomkorsar kvarteren. Gravvårdsbeståndet är blandat och speglar hela 1900-talet, även om mellan- och efterkrigstidens låga former dominerar. De utvidgningar som företogs på 1950-talet ansluter väl till den befintliga sammanhållna karaktären.

Plan över Skillingaryds begravningsplats upprättad 1921 av arkitekt Karl-Martin Westerberg vid Kungliga Byggnadsstyrelsen. I mittaxelns västra del (norr är åt vänster på planen) har sedan en klockstapel tillkommit och på den östra ett gravkapell. Utvidgningar har skett åt alla sidor utom den västra. De båda östra kvarteren är här avsatta för allmänna linjen. Tofteryds pastorats arkiv.

Begravningsplatsen sedd från sydväst.

Skillingaryds begravningsplats

Miljö

Tätorten Skillingaryd ligger i den västra änden av Tofteryds socken. Direkt öster om samhället rinner Lagan, längs vilken E4:an löper. Skillingaryd var ursprungligen en by vid ett vägshål där vägarna från Valdshult, Åker och Tofteryd möttes. Under slutet av 1600-talet anlades en ny landsväg väster om Lagan. På platsen etablerades gästgiververksamhet. Från 1777 nyttjades Skillingaryds hed i sydost som exercisplats åt Jönköpings regemente. Sedan 1842 hölls även marknad på orten. Avgörande för framväxten av en tätbebyggelse var dock byggandet av järnvägen Halmstad-Nässjö omkring 1880. Bebyggelsen etablerade sig först och främst längs landsvägen samt i anslutning till stationen och markandsplatsen. I och med denna utveckling flyttade en gryende industri in till stationsområdet. Jordbruket hade alltid varit magert i denna bygd så binärningar var av nöden. God tillgång på järn och skog ledde på 1600-talet till etablerandet av Götaströms järnbruk. I symbios med detta växte en vagnstillverkning fram under 1700-talet för att bli riktigt stor under 1800-talet. En uppgift från 1850 säger att det ”finns knappt någon hemmansinnehavare eller torpare, som ej tillika är smed och vagnmakare”. Götaström lades ned 1898 under den stora bruksdöden och dess sjunkande järnpriser. Vagnstillverkningen expanderade däremot tack vare järnvägen. 1917 fanns två stora industrier i Skillingaryd: Thulins och Oscar Ljungberghs åkdonfabriker. Mellankrigstidens omfattande motorisering ledde till nedgång och flera fabriker sadlade om till möbeltillverkning, vilket ännu spelar en roll på orten. 1920 blev Skillingaryd municipalsamhälle och gavs 1929 en stadsplan, utvecklad ur de befintliga vägarnas sträckningar. 1952 blev Skillingaryd köping. Fram till bygget av motorvägen gick E4:an genom samhället på den parallellt med järnvägen löpande Storgatan.

Begravningsplatsen ligger vid Storgatans östra sida, något norr om det egentliga centrum. Åt öster begränsas tomten av Östra Allégatan, åt norr av Norra Allégatan och åt söder av Kyrkogårdsgatan. De omgivande kvarteren består av huvudsakligen av villabebyggelse från 1920-talet till idag. Vid kyrkogårdens anläggande låg den strax utanför tätbebyggelsen. Mellan vägarna och själva kyrkogården är på varje sida en väl tilltagen gräsyta med friväxande tallar och björkar, något glesare på framsidan i väster där en rad med björkar är planterad längs med gatan. Längs södra sidan finns några asfalterade parkeringar.

Begravningsplatsens historik

1905 fattade Tofteryds kyrkostämma beslut om att anlägga en kyrkogård vid Skillingaryd. Det dröjde dock till 1921 innan mark inköptes, 25 000 kvadratmeter avstyckat från hemmanet Mån-sabo. Som sig bör lades kyrkogården utanför tätbebyggt område av hygieniska skäl. Det ursprungliga förslaget som upprättats av trädgårdsmästare Nils Andersson godkändes ej av Kungliga Byggnadsstyrelsen. Istället blev det Byggnadsstyrelsens egen arkitekt, Karl Martin Westerberg, som kom att stå för det slutgiltiga förslaget. Detta var väsensskilt från det föregående. Ett annat ideal hade ersatt 1800-talets strängt tuktade parkkyrkogård. Med invigningen av Skogskyrkogården i Stockholm 1920 (gestaltad av arkitekterna Gunnar Asplund och Sigurd Lewerentz) introducerades ett närmande till naturen. Skillingaryds begravningsplats är samma andas barn och en av Sveriges första skogskyrkogårdar. Den övergripande axialiteten och symmetrin är dock ett arv från föregående epok. Anläggningsarbetena utfördes 1921-22. Platsens unga tallskog gallrades och ansades med bibehållen skogskaraktär. Mot landsvägen i väster uppfördes en mur av kullersten med smidesgrindar. Mellan mur och väg sparades en gräsyta för bilparkering. Övriga sidor försågs med ”vanlig svensk gärdsgård”. Begravningsplatsen utformades med fyra kvarter, de två västliga avsedda för familjegravar och de två östliga för allmänna gravar. Det syns dock som om de allmänna och enskilda gravarna från början kom att blandas, emedan de östra kvarteren först i sen tid börjat utnyttjas. Kvarteren skildes från varann av en öppen öst-västlig mittaxel, fredad för gravsättningar. En likbod och en redskapsbod uppfördes i ändarna av en tvärsaxel. I skärningen placerades ett smideskors, varmed platsen även var avsedd som ceremoniplats under sommartid. Redan i ritningarna är mittaxeln tänkt att kunna rymma såväl kapell som klockstapel. Smärre avsteg från arkitektens program var anläggandet av en vattenfontän innanför entrén och planterandet av björkar längs landsvägen och i tallbeståndets luckor.

Alltsedan invigningen 1922 hystes ”en allmän önskan om uppförande av en den sällsynt vackra begravningsplatsen värdig klockstapel”. Drivande i frågan var fabrikör Oscar Ljungbergh som 1925 lade en grundplåt på 1.000 kronor. Han var ordförande i arbetsföreningen ”Klockorna” som samlade in medel till klockstapeln. 1927 upprättades ritningsförslag av såväl K M Westerberg som byggmästare Ernst Almqvist. Det var dock ett förslag av arkitekt Oskar Öberg som 1930 godkändes av Byggnadsstyrelsen och kom till utförande samma år. Byggmästare var ovannämnde Almqvist, vilken vid avsyningen prisades för ”Sveriges vackraste och gedignast utförda klockstapel”. Efter stapelns fullbordan kvarstod dock behovet av ett gravkapell, i vilket syfte ”Kyrkans Vänner” startades. Först 1941 kunde ett förslag av K M Westerberg realiseras med

Framsida till teckningslistorna för en klockstapel åt begravningsplatsen. För ritningen till stapeln svarade arkitekt Oskar Öberg, vars skiss använts för att pryda omslaget (se även rapportens framsida). Tofteryds pastorats arkiv.

Almqvist som byggmästare.

1953 omdanades ett av de södra kvarteren utav trädgårdsarkitekt Ivar Andersson, Jönköping. 1955-56 fick begravningsplatsen nuvarande utsträckning genom utvidgning åt alla sidor utom den västra. Stenmuren utvidgades först längs västra sidan och 1957-59 längs övriga sidor. För utformningen av de nya entrépartierna svarade samme Andersson. Gångarna från dessa entréer gjordes körbara. Från och med 1956 arbetade kyrkorådet målmedvetet för att avlägsna alla stenramar och häckar från gravarna. Detta ”dels för att nå mera enhetlighet och dels för att det ska bli lättare att sköta kyrkogården”. Förenklad gräsklippning var främsta motiveringen. 1967 återstod endast ett fåtal grusbäddar. 1970 planerades gravkvarteret i den norra utvidgningen av Axel Andersson. Samma plan nyttjades sedan även för den södra 1982. 1973 ombyggdes redskapsboden invändigt. 1986 anlades en minneslund i den outnyttjade delen norr om kapellet. För projekteringen stod trädgårdsarkitekt Ture Holgersson, Skillingsaryd. 1991 tillbyggdes kapellet åt väster med ett lågt vapenhus. 1997 uppfördes personalbyggnad och ekonomigård efter ritningar av landskaps- och markkonsult Kenth Henriksson.

Händelsehistorik

1921-22

Anläggande och invigning av begravningsplatsen. Arkitekt Karl Martin Westerberg, Linköping. (JLST, Tofteryds pastorat)

1930

Klockstapel uppförs. Arkitekt Oskar Öberg. Byggmästare Ernst Almqvist. (JLST, Tofteryds pastorat)

1941

Gravkapell uppförs. Arkitekt Karl Martin Westerberg. Byggmästare Ernst Almqvist. (JLST, Tofteryds pastorat)

1953

Omdaning av sydostligt gravkvarter. Trädgårdsarkitekt Ivar Andersson, Jönköping. (Tofteryds pastorat)

1955-56

Utvidgning av begravningsplatsen åt norr, söder och öster. (Tofteryds pastorat)

1956-60

Stenmur fortsätts runt hela begravningsplatsen. Trädgårdsarkitekt Ivar Andersson, Jönköping. (Tofteryds pastorat)

1970-82

Planering av gravkvarter i norra och södra utvidgningen. Axel Andersson. (Tofteryds pastorat)

1973

Invändig ombyggnad av redskapsbod. (Tofteryds pastorat)

1986

Minneslund. Trädgårdsarkitekt Ture Holgersson, Skillingaryd. (JLST, Tofteryds pastorat)

1991

Tillbyggnad av kapell åt väster. (JLST)

1997

Personalbyggnad och ekonomigård. Konsult Kenth Henriksson. (JLST, Tofteryds pastorat)

Vy från sydvästra hörnet över kvarter B, klockstapel och gravkapell i fonden.

Den omgärdande muren med kraftfulla hörnposter.

En av de två huvudingångarna mitt på västsidan med ursprungliga tidstypiska smidesgrindar.

Det centralt placerade smideskorset från 1922.

Beskrivning av begravningsplatsen idag

Allmän karaktär

Skillingaryds begravningsplats har en klar karaktär av skogskyrkogård. Planformen är rektangulär. Uppbyggnaden är symmetrisk med två korsande axlar. Huvudaxeln är öst-västlig. Direkt öster om den centralt placerade skärningspunkten befinner sig gravkapellet. Mellan kapell och huvudentré i väster är huvudaxeln uppdelad i två rektangulära gräsytor, fria från gravar och i den västras fall även från träd. De skiljs från varann av klockstapeln. Ytorna har var sin vattenspegel. I mitten av den östra finns en grav med röd granithäll lagd över kyrkoherde Ruben Blomdahl (död 1955) med maka. Framför kapellets entré är en mindre vilo- eller ceremoniplats med en halvrund rabatt i vilken står ett resligt smideskors från 1922. Endast begravningsplatsens västra hälft är idag ianspråktagen medan den östra utgörs av mer eller mindre orörd tallskog. I dess sydöstra hörn ligger personalbyggnad och ekonomigård. Norr om kapellet finns minneslund. Begravningsplatsens västra hälft delas i två likstora delar av huvudaxeln. Dessa dominerar av var sitt stort rektangulärt kvarter med rygghäckskantade gravar i nord-sydliga rader, det norra benämns här A och det södra B. Norr respektive söder om dessa är något smalare kvarter med rygghäckskantade gravrader i kryssform, vilka här benämns C och D. I den östra övergången mellan A och C står en likbod och i den motsvarande mellan B och D ett uthus. Dessa utgjorde innan 1950-talet ändarna till den nu åt öster förskjutna tväraxeln. Över lag dominerar mellan- och efterkrigstidens låga gravvårdstyper, i de ursprungliga kvartererna A och B dock med inslag av mer påkostade äldre vårdar.

Omgärdning

Begravningsplatsen omges av en kallmur, 1 m hög och 0,8 m bred. I väster är muren något högre och lagd av rundad marksten, i övrigt av kilade granitblock i små storlekar. Murkrönet är avtäckat med grästörv och mossa. Den västra sträckningen avslutas av kraftiga poster, 2 m i sida och 1,3 m höga. Dessa är murade av tuktade granitkvadrar och avtäckta med tälttak av finhuggen granit. Två likartade poster längre in på västmuren markerar begravningsplatsens ursprungliga utsträckning. Övriga murar tillkom 1956-60. Mellan huvudentrén två ingångar i väster sitter i muren en triangulär sten med anläggningsåret inhugget.

Ingångar

Begravningsplatsen har fyra ingångar, en i var ände av de två korslagda mittaxlarna. Huvudingången i väster utgörs av två grindpartier i ursprungligt utförande. De har kraftiga smidda pargrindar med hamrad yta, tillverkade hos And. Johansson i Halmstad. Dessa

hänger på murade grindstolpar av samma slag som ovannämnda murposter. Övriga tre ingångar har ett sinsemellan identiskt utförande och tillkom 1959-60 efter förslag av trädgårdsarkitekt Ivar Andersson. De har pargrindar i smide med strama spjälor och kors. Grindstolparna är utformade som ovannämnda murposter.

Vegetation

Begravningsplatsens främsta karaktärsdrag utgör de fritt växande, högresta tallarna. I begränsad utsträckning är de kompletterade med björkar. Huvudaxelns gräsytor har några rabatter och barrbuskar. Gravkvarteren kännetecknas av sina måbärsrygghäckar. Begravningsplatsens östra hälft har en otuktad markvegetation som bildar en kontrast till gravkvarterens gräsmattor.

Gångsystem

Ett rätvinkligt nät av grusgångar knyter samman begravningsplatsens västra hälft. Huvudaxeln utgörs av två öst-väsliga gångar som bakom kapellet går samman i en grusyta och som körväg leder till östra ingången. Mellan norra och södra ingången löper en tvärxel som skär mellan smideskorset och kapellet. Mindre grusgångar löper längs med muren, liksom mellan kvarteren. Mellan gravraderna i A och B löper små tvärgångar ut i rät vinkel från huvudaxeln.

Gravvårdstyper

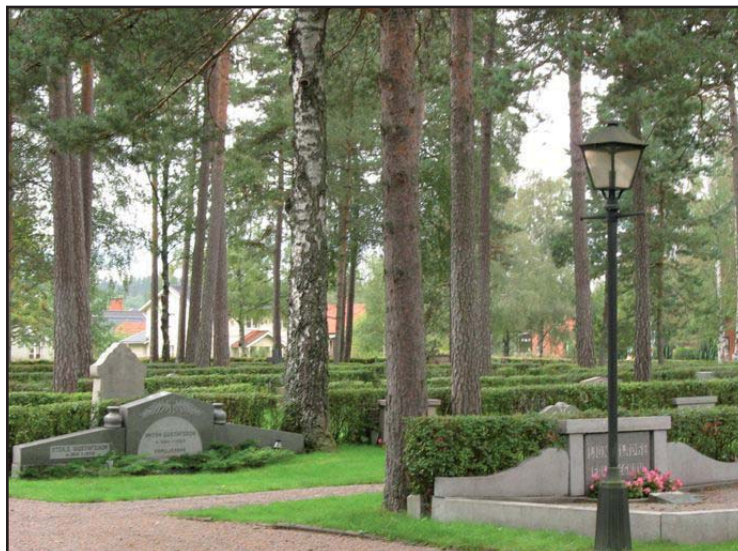
Den dominerande gravvårdstypen är efterkrigstidens låga typ av tämligen enhetlig form och storlek. Formen är som regel rektangulär och stram. I pastoratsarkivet tycks Bröderna Wallins granitindustrier, Älmhult, ha varit den vanligaste gravvårdsleverantören under 1950- och 60-talen. I A och B finns en ansevärd andel mer påkostade vårdar från mellankrigstiden. Med anledning av bestämmelser kring maximihöjd på vårdar så blev de istället mer utbredda. Även under denna tid fanns de enklare låga vårdarna. Vanligen är formspråket mer eller mindre klassiserande, d.v.s. med tempelgavel eller kolonner. Ett litet antal vårdar representerar det tidiga 1900-talets resliga vårdtyper, bautastenar och dylikt. Vanligaste materialet bland begravningsplatsens vårdar är svart och grå granit. Den svarta graniten var mest populär under 1900-talets förra hälft för att mot seklets slut i princip försvinna till förmån för den röda graniten. Ytan är ofta polerad.

Typiskt exempel på låg vård från efterkrigstiden med klassiserande former som kolonner och arkitrav.

Begravningsplatsens högsta solitär, en bautasten av röd Tranåsgranit på Thulinska familjegraven i närheten av huvudentrén.

Kvarter A med rygghäckskantade gravrader. I förgrunden två stora familjegravar från mellankrigstiden, den ena med begravningsplatsens enda bevarade grusbädd.

Beskrivning av enskilda kvarter

Kvarter A

Allmän karaktär

Kvarter A består av nord-sydliga dubbla gravrader med rygghäckar av måbär och korsande tvärgångar. I östra hälften saknas tvärgångar. Liksom i övriga kvarter reser sig friväxande tallar. Gravvårdarna utmärks av låga former, typiska för mellan- och efterkrigstiden.

Gravvårdstyper

De äldre vårdarna finns i kvarterets västra hälft, men har blandats upp något med sentida nytillskott. I den östra hälften är det nästan endast efterkrigstida vårdar. Några enstaka mellankrigstida därstädes indikerar ett äldre skede, kanske en allmän linje så som det var tänkt i ritningarna. Endast ett ringa antal vårdar kan räknas till det tidiga 1900-talets resliga statusmarkörer. Begravningsplatsens kanske största vård, bautastenen i röd Tranåsgranit över den Thulinska familjegraven, är en solitär. Vanligare är 20-, 30- och 40-talens utbredda former med flyglar. Dessa har som regel hört samman med en grusbädd och stenram. Dessas slopande har gett flera av dem ett stympat uttryck. Endast en har bevarat sin grusbädd, den Ljungbladhska familjegraven. Formspråket är som regel anspråksfullt. Som en kontrast står de betydligt talrikare låga rektangulära vårdarna från 1930-talet och framåt. De är av rektangulär form och har fram till omkring 1950 vanligen klassiserande drag. Under efterkrigstiden blir de mer och mer uniforma och enkla. Så ser vi dem i den öst-

Exempel på stram vård från omkring 1940 med drag av såväl tidens klassicism som modernism.

Vårdar med titlar berättar om yrkesroller i 1900-talets Skillingaryd.

ligaste delen där 50-, 60 och 70-talen dominerar. Vid sidan av de låga vårdarna gjordes kring 1930 försök till ett nyskapande inom gravkonsten, med inspiration hämtad från gångna tiders vårdar. Ett gott exempel på detta är den tidstypiska vården över handlanden K D Johansson från 1927. Mindre vanligt förekommande i kvarteret är de liggande hällarna, vilka kan vara såväl stora och påkostade som små och enkla, närmast av linjegravskaraktär. På vårdar fram till omkring 1950 är titlar vanligt förekommande och ger en god bild av samhällets sammansättning. Förvaltare, fabrikör, smedmästare, ingenjör, maskinist, svarvare, färgerifabrikör speglar industriens betydelse. Löjtnant, fanjunkare, styckjunkare, musikfanjunkare vittnar om militären. Stationsinspektör och stationskarl minner om stationsområdet. Om andra näringsfång talar urmakarmästare, hovfotograf, skraddarmästare, skomakarmästare, målarmästare, parkettläggare, bokhandlare. Övriga titlar är distriktsföreståndare, häradsdomare, kronojägare, kyrkvärd, köpman, kommunalordförande, förrådsvaktmästare, tillsyningslärare, hemmansägare, trädgårdsmästare, nämndeman.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret speglar gravkonstens utveckling under 1900-talet. Det är främst i den västra hälften som de äldre vårdarna finns. Mellan- och efterkrigstidens låga former dominerar. Ursprungligen har flera gravar haft grusbäddar, idag återstår bara en, vilken därmed är desto viktigare att bevara. Många av de äldre vårdarna kan uppvisa titlar som berättar om Skillingaryds historia som stationssamhälle och industriort. Dessa är det viktigt att bevara på plats, liksom de vårdar som har ett konst- eller lokallhistoriskt intresse. Av stor vikt för karaktären är rygghäckarna och grusgångarna.

Kvarter B

Allmän karaktär

Kvarter B har i stort samma karaktär som A med raka rygghäckar och grusgångar. I den västra hälften är gravvårdsbeståndet blandat. I den östra hälften finns ett tvärställt mindre kvarter från 1953. Detta har öst-väsliga rader med katalogvårdar vända mot norr och indelas i fyra mindre rum medelst öst-väsliga måbärshäckar.

Gravårdstyper

I den västra hälften finns såväl det tidiga 1900-talets mer resliga vårdtyper som mellan- och efterkrigstidens lägre former. Bland de äldre finns en viss formrikedom. Genomgående vanligaste materialen är svart och grå granit, ibland nyttjade i en och samma vård. Fram till omkring 1950 finns en stor andel familjegravar, varav flera ursprungligen haft grusbädd. Några av de äldsta vårdarna

Ett prov på det nyskapande som skedde inom gravkonsten kring 1930 med arkitektritade gravvårdar som har sina förebilder inom barock och nyklassicism.

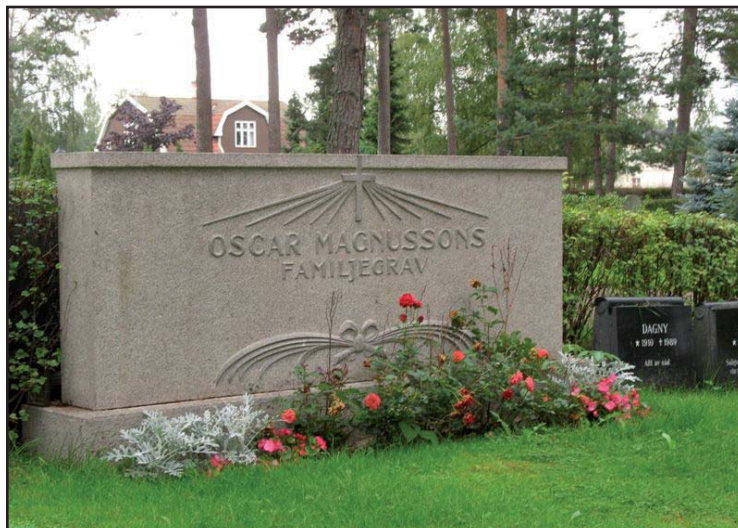
Enkla vårdar från 1960-talet i gamla allmänna linjen.

Individuellt utformad vård på konstnären Cederbergs familjegrav i kvarter B.

Kvarter B med det tvärställda 1950-talskvarteret och redskapsboden i bakgrunden.

Den Magnussonska familjegraven har den största av vårdarna i kvarter B.

Bautasten över målaremästare Sandberg, en av begravningsplatsens få resliga vårdar.

utgör fyra bautastenar av skiftande storlek i de västligaste raderna. Av mellankrigstidens låga, breda familjegravar märks framför allt den kraftfullt dimensionerade vården över Oscar Magnussons familjegrav. Detta är också kvarterets största vård. Det reducerade formspråket med stiliserade reliefer är tidstypiskt. Unik i sitt slag är vården över konstnären N J Cederbergs familjegrav, ett smideskors med kopparplåt i form av en palett. De låga rektangulära vårdarna daterar sig från 1930-talet fram till idag. De äldre är vanligen av svart granit och fram till omkring 1950 finns ofta klassiserande detaljer. Ett litet antal vårdar utgörs av små enkla liggare. Titlar på vårdarna är vanligt förekommande fram till omkring 1960. Bland vårdarna finns frisörmästare, köpman, målaremästare, åkare, smedmästare, urmakare, korpral, grundläggare, fabrikör, länsskolvaktare, fanjunkare, trävaruhandlare, handlande, maskinist, bildhuggare, byggmästare. Den enkla vården över hammarsmeden Carl Ousbäck från 1939 minner direkt om järntillverkningen vid Götaströms bruk och de vallonska smedsläkterna i bygden. Det tvärställda kvarteret från 1953 har en enhetlig prägel med enkla vårdar från 1957-91 (med tyngdpunkt på 50- och 60-talen). Dessa vårdar är likartade till storlek och material, grå granit. Bruket av titlar är snarast att se som undantag (folkskollärare, byggmästare, distriktsköterska, lärarinna, mjölnare, skraddarmästare), liksom på de låga efterkrigstida vårdar som även upptar kvarter B:s östligaste rader. Sistnämnda har dock en större variation i form och material. Ett fåtal äldre vårdar från 1920- och 30-tal bland dessa kan eventuellt indikera en allmän linje.

Kulturhistorisk karaktär och bedömning

Kvarter B speglar gravkonstens utveckling under 1900-talet. Från de enstaka statusbetonande vårdarna i väster till de uniformt jämlika vårdarna i öster. Överlag är det huvudsakliga intrycket en blandad

karaktär, med undantag för några enhetliga tvärsållda rader. Genom slopande av stenramar så har några av de mer påkostade låga vårdarna mist sina ursprungliga proportioner. Av vikt att bevara är de äldre vårdar som genom sin utformning eller sina titlar ger en dynamik åt kvarteret och berättar om samhällets utveckling. Dessa vårdar skall bevaras på plats. Nyttillskott kan accepteras i kvarteret, men viss restriktivitet i utformning bör tillämpas bland de tvärsållda vårdarna, liksom en allmän varsamhet.

Kvarter C och D

Allmän karaktär

De här benämnda kvarter C och D upptar de rektangulära ytorna i norr och söder av begravningsplatsens nyttjade hälft. Den norra planlades och togs i bruk omkring 1970, den södra 1982. Båda är uppbyggda med dubbla gravrader med rygghäck av måbär, lagda i tre stora kors. I skärningen av varje kors är en rund rabatt. Inom kvarteren finns liksom på övriga begravningsplatsen friväxande talar. Gravvårdarna står för ett uniformt uttryck.

Gravvårdstyper

Genomgående i kvarteren är en låg maximihöjd på vårdarna. I den äldsta västra delen av C är uniformiteten påtaglig. Vårdarna är alla av en rektangulär form och av samma mått. I den östra delen av samma kvarter finns en större frihet i formspråket och speglar vår tids uppluckring av de efterkrigstida idealen. Samtidigt är dock enhetligheten påtaglig i D med vårdar från 1982 till idag. Vanligaste materialen är grå och röd granit, ofta polerad. Titlar förekommer som regel inte, ej heller familjegravar.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter C och D speglar efterkrigstidens ideal med låga, likartade vårdar, men också dettas begynnande uppluckring i vår samtid. Folkhemmets gravvårdar kan ses som en manifestering av varje människas lika värde såväl på jorden som inför Gud. Detta är en karaktär som är vanlig på svenska kyrkogårdar, även om den övergripande planformen är något ovanlig.

Minneslunden

Minneslunden från 1986 utgörs av en njurformad gräsyta, insprängd i "naturen" och omgiven av en stensatt gång. Sistnämnda buktar ut i öster och rymmer där en vilplats med rygg i form av kallmur med bakre vall och rabatt (rhododendron och ölandstok). Här står parkbänkar kring en rund kopparklädd vattenspegel under en

Inskription över en maskinist, direkt på stenramen.

Denna typiska 1930-talsvård minner om den vallonska smedsläkten Ousbäck och betydelsen av Götaströms järnbruk i orten.

Den norra utvidgningen, kvarter C med korsande rader av låga moderna vårdar.

idegran. Invid detta står även en smideslykta. Lundens norra hälft är ”orörd” natur.

Byggnader

Klockstapel

Den öppna klockstapeln ritades av arkitekt Oskar Öberg och uppfördes 1930 efter en insamling. Den resliga, helt spånklädda och tjärade konstruktionen smälter med sina smäckra stödben samman med furustammarna. Formspråket är på samma gång tillbakablickande mot 1700-talets klockstaplar och i detaljer markerande sin samtids ideal. Särpräglade är den minneshall/ceremoniplats som inkomponerats mellan de åtta bärande stödbenen och kröns av ett flackt tälttak med förgyllt kors på kula. Sockeln av betong är klädd med otuktade granithällar i små storlekar. Längs sidorna i hallen är enkla träbänkar. Själva klockkammaren är inbyggd och har två parluckor i varje sida. Den kröns av ett brant sadeltak med smäcker åttkantig spira. Spiran kröns av en förgylld tupp och flankeras av ett kors och en stjärna, båda förgyllda. De båda klockorna är gjutna 1930 hos K G Bergholtz i Stockholm, den större kallas ”Victoria-klockan” efter dåvarande drottningen.

Gravkapell

Gravkapellet uppfördes 1941 efter ritningar av arkitekt Karl Martin Westerberg. Byggnaden har en rektangulär planform med absid i öster och vapenhus från 1991 i väster. Den strama fasaden är spritputsad och avfärgad i svagt gulbruten kulör. Omfattningar är slätputsade. De enda fönstren utgörs av kvadratiske fönsteröppningar på långsidorna och ett rundfönster i västra gavelröset. I rutorna sitt antikglas. Kapellets främsta särdrag är det brutna taket med sitt svängda nedre fall. Detta är plåttäckt och har på västnocken en förgylld sol. Vapenhuset är diskret utformat i anslutning till befintlig karaktär. Framför porten är symmetriskt arrangerade trappor och ramp i granit samt ett skärmtak, buret av två granitkolonner. Interiören kännetecknas av enkelhet med vita, odekorerade ytor och stramt utformade bänkar. Det plana brädtaket är målat i en gråblå kulör.

Likbod och redskapsbod

De båda bodarna från 1922 har en kvadratisk planform, spritputsade fasader avfärgade med gulbruten kalkfärg samt tälttak med täckning av svarta betongpannor. De ursprungliga bräddörrarna har rikt utformade gångjärnsband i smide. Likboden har åt söder en pardörr. I övriga sidor är var sitt kvadratisk litet fönster med råglas i ursprungliga vitmålade träbågar. Likboden används numera som förråd och redskapsboden som rymt toalett, förråd och perso-

nalrum är nu tagen ur bruk.

Personalbyggnad

Personalbyggnaden är en utsträckt låg byggnad från 1997 med villakarakter. Fasaderna är klädda med gråblå locklistpanel. Det valmade sadeltaket täcks av svarta betongpannor.

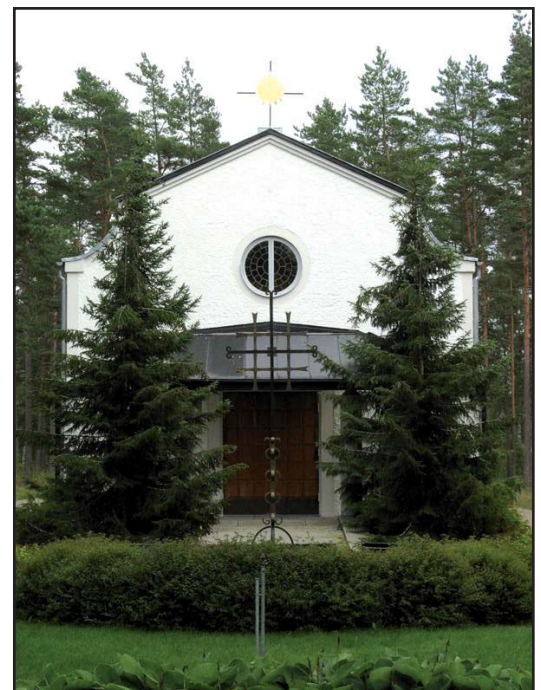
Kulturhistorisk bedömning av begravningsplatsen som helhet

Skillingaryds begravningsplats invigdes 1922 och planerades av arkitekt Karl Martin Westerberg. Den är en av Sveriges tidigaste skogskyrkogårdar och speglar som sådan ett viktigt skede i gravkulturens utveckling. 1800-talets strikta franska parkideal ersattes av ett närmande till naturen i nationalromantisk anda. Skogskarakteren ges av de friväxande högresta tallar som lämnades kvar vid anläggandet. Man sökte därmed bibehålla intrycket av svensk furuskog. Som en effektiv kontrast mot detta verkar begravningsplatsens symmetriska uppbyggnad med huvudaxel, tväraxel och rätvinkliga kvarter, vilken är helt i linje med 20-talsklassicismens ideal. Trots avläsbara utvidgningar under främst 1950-talet har man hela tiden anpassat sig till den ursprungliga karakteren, vilket ger ett mycket enhetligt och sammanhållet intryck. Den rektangulära begravningsplatsen omges av en kallmur som i väster och kring ingångarna artikulerats med kraftiga kvaderstensposter. Den östvästliga huvudaxeln från huvudentrén mitt i väster understryks av att såväl klockstapel som ceremoniplats och gravkapell placerats i denna. Den resliga historiserande klockstapeln från 1930 är ritad av arkitekt Oskar Öberg och associerar med sina spånklädda stödben till de omgivande furustammarna. Särpräglade är dess minneshall. Gravkapellet tillkom först 1941 och är ritat av Westerberg. Arkitekturen är närmast en modernistiskt reducerad 20-talsklassicism. Genom att gravkapellet räknas till anläggningen så faller dess exteriör under Kulturminneslagen och förändringar av denna kräver tillstånd. I anslutning till tväraxeln finns två identiska bodar från 1922. Minneslund anlades 1986.

Begravningsplatsen är ännu endast utnyttjad till sin västra hälft. Denna omfattas av två stora rektangulära kvarter med raka nord-sydliga gravrader. Dessa har längslöpande rygghäckar och grusgångar. Sådana detaljer är viktiga och ursprungliga delar i gestaltningen. Gravvårdsbeståndet är blandat, men domineras av mellan- och efterkrigstidens låga former. Ett antal familjegravar har en påkostad utformning och vittnar om bruket att använda gravvården som statusmarkör fram till omkring 1950. Större delen av dessa har haft grusbäddar som nu är borttagna med undantag för en, vilken är

Gravkapell ritat av begravningsplatsens arkitekt K M Westerberg, uppfört 1941.

desto viktigare att bevara. Efterkrigstidens vårdar kännetecknas av likartade låga vårdar som speglar folkhemmets jämlikhetstänkande. Dessa präglar helt de båda senare kvarteren i norr och söder. Bland de äldre vårdarna är titlar vanligt förekommande, dessa ger en bild av yrkena i och karaktären av gångna tiders Skillingaryd. Det är av stor vikt att bevara de äldre vårdar på plats som bär titlar eller har ett konst- eller lokalhistoriskt värde. Emedan gravbeståndet i de båda äldre kvarteren är blandat kan nytillskott accepteras, om än med en viss grad av anpassning.

Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:

- Det friväxande, naturliga tallbeståndet är begravningsplatsens viktigaste karaktärsdrag.
- Begravningsplatsens strikt symmetriska uppbyggnad med huvudaxel och rätvinkliga grusgångar är känslig för förändringar.
- Kallmurar, smidesgrindar, grindstolpar, rygghäckar och grusytor är väsentliga delar av begravningsplatsens utformning.
- Vårdar t o m 1940 eller med titel bör i största möjliga utsträckning bevaras på plats.
- Klockstapel, gravkapell och bodar har en medveten utformning i anslutning till begravningsplatsens ursprungliga karaktär.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)

Länsstyrelsen i Jönköpings arkiv, med kopior ur ATA. (JLST)

Tofteryd pastorats arkiv.

Växjö stifts frågelista om kyrkogårdar 1949.

Tryckta källor

Götaströms bruk och åkdonstillverkningen i Skillingaryd. Skillingaryd 1959.

Kulturhistorisk utredning och bevarandeförslag för Vaggeryds kommun. Jönköping 1989.

Sverige. Geografisk beskrivning. Del V. Stockholm 1931.

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: 336/05
 Beställare: Växjö stift
 Fastighetsägare: Tofteryds kyrkliga samfällighet
 Rapportansvarig: Robin Gullbrandsson
 Foto: Robin Gullbrandsson
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Vaggeryds kommun
 Socken: Tofteryds socken
 Fastighetsbeteckning: Pålen 1:10
 Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Skillingaryd 6D3j 1987

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv

